

ZÁVĚR

*Buďte si sami světlem, sami sobě pomáhejte
a nehledejte jiné pomoci!*

*Vámi poznaná pravda budiž Vám pochodní
a útočištěm!*

*Žádný obřad nemá smyslu a oltáře jsou překážkou,
neboť čas zde strávený jest většinou ztracen
pro pokrok ve věděni.*

*Modlitba jest ponejvíce dutou, prázdnou věcí,
nic nepadne bez práce do klína,
o vše musí býti zápoleno!*

*Nikterak božská vůle, nýbrž nevědomost
o sobě jest důvodem strasti.*

*Nemá smyslu oddávati se bolu,
a resignace jest často pouhou zbabělostí.²¹⁹*

Pro mnohé lidi z Procházkaova okolí byl zcela jistě jeho pokus o změnu své životní orientace těžko pochopitelný. Mnohým se mohl jevit jako úspěšný velkopodnikatel, majitel dolů a jiných podniků, španělský honorární konzul, nadaný technik–vynálezce a vzorný otec rodiny. Proč se začal zabývat Buddhovým učením, o němž v době první republiky vědělo velmi málo lidí a bylo spíše exotickou záležitostí?

Na tuto otázku nemám žádnou vlastní odpověď a ani nechci spekulovat o nějakých možných vysvětleních. Procházka byl bezesporu citlivý a filosoficky založený člověk. Jak vypovídají především jeho dopisy, nebyl jeho život chudý na mezní situace, které jsou v lidských příbězích tak časté. Jeho myšlenkové reflexe vypovídají o tom, že to byl kromě stovek přečtených knih právě jeho osobní život, který jej inspiroval k hledání řešení životních otázek. Myslíci člověk podle Procházky před svým životem neutíká, ale hledá řešení. Buď je nachází nebo, pokud je nenajde (nebo se mu zdá, že pro ně

²¹⁹ Procházka, L., *Síla a působení Buddhova učení na lidské tvory duševně spřízněné*, Turnov: Jan Jiránek, 1934.

musí mnoho obětovat), se tváří, že je našel, přestože stále tápe. Procházka našel užitečného pomocníka při hledání životní moudrosti v Buddhově učení,²²⁰ které mu poskytlo konkrétní návod jak si vlastním prožitím skutečnosti sám odpovědět na svoje otázky a porozumět tak životu:

Myslíci člověk si mnohdy klade mnoho sužujících a zdánlivě nezodpověditelných otázek: 'Odkud pocházím? Čím a proč zde jsem? Jaké má být mé správné konání? Co bude po mé smrti?' ... víra a věda nedávají k otázkám těm odpovědi dokonale uspokojující myslícího člověka ... v učení probuzenském je obsaženo jejich rozluštění podle skutečnosti, i když pro většinu lidí prozatím v tak neobvyklé a evropskému myšlení cizí formě, že dosud nemohlo dosáhnouti většího významu, uznání a rozšíření.²²¹

Buddhovo učení ale nebylo pro Procházku žádnou exotickou naukou určenou jen pro pár vyvolených, těžko pochopitelnou našincem vyrůstajícím v prostředí tradice utvářené křesťanstvím, antikou a z ní vycházející západní vědou:

Pravda v učení tom obsažená je nad časem a prostorem, není vázána k žádné určité zemi, k žádnému národu, k žádnému dějepisnému období, ani k jménu svého zakladatele. Naprosto nesprávný je tudíž mnohdy vyslovovaný názor, jakoby učení Buddhovo bylo vhodné jen pro Indii, tamní poměry a lid; Pythagorova věta je srozumitelná schopným k tomu lidem všude, nejen v jižní Itálii.²²²

Přijetím Buddhovy nauky, která má původ na Východě, nezavrhl evropskou myšlenkovou tradici, ve které vyrostl a získal vzdělání. Podobně jako někteří představitelé hnutí New Age (R. Sheldrake, F. Capra) nebo transpersonální psychologie (S. Groff, T. Leary) i Procházka zdůrazňoval vytvoření holistického myšlenkového přístupu k světu, ve kterém by našly své místo kromě západní vědy i východní filosoficko-etické nauky. Evropskou vědu nepodceňoval, pouze považoval za nutné, aby byla zkušenost vědy — tuto zkušenost odlišoval od přímého prožití, chápal ji jako

220 Důrazu Buddhova učení na praktický význam v každodenním životě si všiml také I. Fišer: „Hodnocení filosofické koncepce nejstaršího buddhismu bez souběžného studia jejího praktického obsahu je neplodné. Význam Buddhovy nauky spočívá především v tom, že poprvé v indickém myšlení uskutečnila pokus o integraci lidské osobnosti popřením jejího tradičního metafyzického hodnocení s novou formulací potřeby učinit z filosofických ideálů praktickou součást každodenní zkušenosti.“ (Fišer, I., *Filosofická koncepce nejstaršího buddhismu*, Praha: DharmaGaia 1992, s. 56.)

221 Procházka, L., *Kniha o skutečnosti podle Buddhova probuzenského učení...*, s. 12.

222 *Ibid.*, s. 45. O kompatibilitě buddhismu s naším prostředím viz V. Lesný, *Buddhismus...*, s. 417–418, kde také najdeme odkaz na článek O. Pertolda uveřejněný v časopise *Volná Myšlenka* „Je buddhismus náboženství vhodné pro Evropana?“

zprostředkované poznání, „vždy v některém smyslu předmětné“²²³ — doplněna osobní moudrostí pramenící z vlastního prožití skutečnosti:

... kdo by chtěl zmenšovati a podceňovati zásluhy evropské vědy, odřezával by větev, na níž spočívá západnická kultura a civilisace. Věda světská není sice dokonalým přístrojem, jest však přece vysoce cennou hodnotou; má však konečně již věděti, že východ učí jinému chápání věcí, vyššímu, hlubšímu, pomocí bezprostředního vnitřního poznání, a opravit v tom směru své představy, zařadující východní poznatky zcela neoprávněně v obskurní oblast povery a náboženského blouznění.²²⁴

Ke křesťanství měl rovněž otevřený vztah,²²⁵ který zřetelně vystupuje do popředí zejména v jeho knize *Buddha a Kristus*. Přesto ale viděl mezi oběma naukami, zásadní rozdíl. Buddhovo učení je založeno na osobním prožitku, zatímco církevní křesťanství je prorockým náboženstvím zjevení. Procházka nepovažoval Buddhovo probuzenské učení za náboženství chápané ve smyslu víry v něco zjeveného, co je zprostředkováno textem nebo slovy někoho, kdo opět z textu vychází. Kristovo poznání podle Procházky vzniklo také z meditativního prožitku. Křesťanství jej proto inspirovalo ke zdůraznění základního rozdílu mezi lidmi různých náboženství v přístupu k nauce a skutečnosti, se kterým souvisí jeho distinkce na „náboženství statické“ a „náboženství dynamické“:

Při náboženském uplatňování třeba si uvědomiti rozdíl mezi pouhou vírou a vnitřním prožitím; většina lidí, pokud jsou vůbec nábožensky založeni, uspokojuje se pouhou vírou a přenechává obtížnou cestu k živoucímu poznání pravdy několika málo jedincům. Proto nutno rozlišovat mezi dynamickým pojetím náboženských myšlenek, vyžadujícím meditativní činnost, a pojetím statickým, které pokládá pouhou víru za dostačitelnu a hledí pozemský život podle možnosti přizpůsobiti náboženským příkázáním. Posledně uvedené pojetí stalo se na Západě převážným nazíráním a pojetí dynamické nazýváno bylo mystikou.²²⁶

Z výše uvedeného také vyplývá Procházkovy rozlišení víry a důvěry:

Buddha žádá od svých stoupenců nastoupení jim vykázané cesty, na níž možno získati intuitivního poznání pravdy; vyžaduje tudíž s počátku jisté důvěry, ostatní se dostaví

223 Podrobnější vysvětlení diference zkušenost–přímé prožití v Procházka, L., *Kniha o skutečnosti podle Buddhova probuzenského učení...*, s. 66.

224 Procházka, L., *Kniha o skutečnosti podle Buddhova probuzenského učení...*, s. 10.

225 Příkladem tohoto postoje může být úryvek z článku „Narodil se Kristus Pán ...“, který vyšel v *Českém Deníku* v roce 1939: „A ke konci stůjž zde nežádané doporučení, které se snad bude zdáti paradoxní, pochází-li od Buddhova přivržence: Nebraňte vstupu ušlechtilých dojmů vánočních svátků do svých nitř, upravte jim cestu a otevřete ucpanou bránu do svých srdcí! Rozjímajte pod jejich vlivem o Kristových slovech věčné pravdy, načež, byť přechodně, uvolní se tlak nenávisť a vášní, povolí sužující boly a strasti, tryskne paprsek útěchy a naděje ze změní zdeptání a zoufalství; chaos světského dění rozplývají se bude v harmonii zákonitosti všeho dění!“ (rodinný archiv)

226 Procházka, L., *Kniha o skutečnosti podle Buddhova probuzenského učení...*, s. 89.

samo sebou jako věc duchovního vzrůstu, při čemž původní důvěra přechází vždy více v neotřesitelnou prožitou jistotu.²²⁷

Podle Procházky je tedy důvěra, jistá otevřenost přijímat a naslouchat, nezbytná pro vyzkoušení a ověření si vlastní zkušeností toho, co je z vnějšku předkládáno v slovní či písemné podobě. Každý má však právo být zdrženlivý ke všemu, co není osobně prožité, včetně Buddhova učení. Snižuje se tak možnost být manipulován, být získán pro nějakou ideologii a jednat v jejím zájmu. Procházka zdůrazňuje nutnost dostat se do pozice mimo ideologie, mimo jakoukoliv možnost být někým či něčím manipulován. To je ostatně princip Buddhova učení, na který Procházka upozorňuje v celém svém díle — pouze svoboda a nezávislosti na vnějších i vnitřních poutech může učinit člověka šťastným. Buddhovo učení Procházka chápal jako systém sebeovládání, sebevýchovy, sebekázně a sebevzdělání. Integruje tak v sobě mravnost a vědění, srdce a intelekt. Buddhovo učení pro něj není „pravdou o sobě“, dogmatem, kterému je nutno věřit, nýbrž

stane se pravdou každému jedinci zvláště, prožije-li ji pro sebe jako takovou ... Každý člověk je svou přirozeností více méně pochybovačem a věda ho utvrzuje o oprávněnosti jeho pochyb, aniž mu dává za ohlodaanou hodnotu víry vhodnou náhradu. Vědecká kritika všech hodnot stane se v Buddhově učení skutkem; jeho působnost není však v tom, že oloupi člověka bezohledně o dosavadní víru, nýbrž spočívá v jeho povznesení nad nutnost věření.²²⁸

Podle Procházky je Buddhovo učení bouračem lidských pseudojistot, včetně různých světonázorů. Je to právě vhléd (*vipassaná*) do charakteru jevového světa, který vede k dokonalé sebereflexi, nahlédnutí svých předporozumění, skrze něž každý člověk vnímá realitu kolem i uvnitř sebe. Meditační vhléd do bezpodstatnosti „sebe sama“, pomíjivosti a neuspokojivosti všech tělesných a mentálních složek existence proto podle Procházky vyžaduje jistý kus odvahy:

Lidé bojící se přívalu bezohledné skutečnosti do oplocené zahrádky svého světového názoru, v níž by mohl rozmetati upravené cestičky a záhonky, budítež varování, neboť učení Buddhovo jim způsobí těžké chvíle a sotva přinese užitek.²²⁹

Procházka byl tvrdým kritikem tehdejší materialistické společnosti orientované na vlastnění. Jeho řešení této situace, které vychází z vnitřní transformace každého jedince má vést k co největšímu vykořenění chtivosti (*lobha*), nenávisti (*dosa*) a zaslepenosti (*moha*), tedy ke šťastnějšímu způsobu života.

227 *Ibid.*, s. 42; viz také s. 111.

228 *Ibid.*, s. 33.

229 *Ibid.*

Procházka zůstal dodnes nedocenen, přestože jsou jeho myšlenky v mnohém aktuální i v současné době. I když byl jako stoupenec Buddhova učení aktivní nejenom jako spisovatel, ale také na veřejnosti, nenalezl jsem zatím žádné významnější odkazy na jeho dílo nebo veřejné působení.²³⁰ Přes jisté nedostatky ve formě zpracování svých knih by si zasloužil většího uznání než tomu bylo doposud. Významnější zmínku o Procházkově činnosti nenajdeme — pokud je mi známo — ani u badatelů jakými jsou Vincenc Lesný a Karel Werner, přestože se oba o osobu Leopolda Procházky zajímali, jak o tom svědčí jejich korespondence s Boženou Svobodovou.²³¹ Knihy Leopolda Procházky znal nejspíše i Ivo Fišer, profesor indologie na kodaňské univerzitě a žák Vincence Lesného.

Tato kniha může být podnětem k ocenění Procházkovy díla a života, který zasvětil mimo jiné i zpřístupnění do té doby velmi málo známého Buddhova učení českému čtenáři i veřejnosti. Přestože forma díla Leopolda Procházky nenaplnuje požadavky vědeckých publikací, může sloužit jako významný pramen pro religionistické bádání mapující úroveň znalosti Buddhova učení v předválečném Československu.

²³⁰ V. Lesný věnoval L. Procházkovi ve své knize *Buddhismus* necelé čtyři řádky: „V šlépějích Dahlkových kráčel u nás Leopold Procházka (†1944), nadšený propagátor buddhismu a autor několika knih o buddhismu, čerpající bohužel svou znalost jen z pramenů německých a anglických.“ (Lesný, V., *Buddhismus...*, s. 416–417). Asi nejdelší zmínku o L. Procházkovi najdeme kromě nekrologu prof. Absolona (Absolon, K., „Ing. dr. Leopold Procházka, nástin životopisný“, *Příroda*, roč. XXXVI., č. 10, Brno 1944.) u M. Frýby (Frýba, M., *Psychologie zvládnání života. Aplikace metody abhidhamma...*, s. 41–42), H. Kurzové (Kurzová, H., „Za buddhistou Dr. L. Procházkou“, *Nový Orient* 1/8–9, s. 50–51.) a D. Lužného (Lužný, D., „Stručné dějiny buddhismu na Západě“, in: Conze, E., *Stručné dějiny buddhismu*, Brno: Jota 1997, s. 167.).

²³¹ Např. dopis V. Lesného z 27. 1. 1950 (rodinný archiv), ve které žádá B. Svobodovou, Procházkovu dceru, o přijetí účasti na sjezdu buddhistů na Srí Lance jako zástupce československých buddhistů. Šlo o pozvání od Nyanasatty They, který od roku 1945 udržoval s B. Svobodovou korespondenci. Podle slov B. Svobodové byl V. Lesný zpočátku dotčen tím, že byla pozvána právě ona, nikoliv on sám. Jak vyplývá z dopisu K. Wernera B. Svobodové z 21. 11. 1991 (rodinný archiv), byl tento náš přední indolog s B. Svobodovou v písemném kontaktu již v 60. letech. Navíc se několikrát osobně setkal se Nyanasattou Therou v 70. letech, a ten mu jistě o L. Procházkovy vyprávěl.

